

MAQSUD SHAYXZODA TARJIMALARIDA YANGI MILLIY SHE'RIYAT IFODASI

Bazarbayev Birodar Qadamboy o'g'li
Toshkent davlat transport universiteti
"Transport tizimlari boshqaruvi"
fakulteti 3-bosqich talabasi

МАКСУД ШАЙХЗОДА В ПЕРЕВОДАХ — НОВОЕ НАЦИОНАЛЬНОЕ ПОЭТИЧЕСКОЕ ВЫРАЖЕНИЕ

Базарбаев Биродар Кадамбай угли,
Ташкентский государственный транспортный университет,
Факультет управления транспортными системами, 3-й курс

MAQSUD SHAYXZODA'S TRANSLATIONS: A NEW EXPRESSION OF NATIONAL POETRY

Bazarbaev Birodar Qadamboy o'g'li,
Tashkent State Transport University, Faculty of Transport Systems
Management, 3rd year student

E-mail:

bazarbayevbirodar@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek milliy she'riyati taraqqiyotida tarjima faoliyatining o'rni, xususan, Maqsud Shayxzoda ijodida yangi milliy she'riyat ifodasining shakllanishidagi roli tahlil qilinadi. Muallifning klassik hamda zamonaviy xorijiy adabiyot namunalarini o'zbek tiliga moslashtirishdagi yondashuvi, poetik tafakkuri va milliylikka asoslangan badiiy estetik mezonlari o'rganiladi. Tarjimaning o'zbek she'riyatiga olib kirgan innovatsion uslublari, ritmik va fonetik qurilishi, obrazlar sistemasidagi milliy ruh ifodasi tadqiq etiladi.

Kalit so'zlar: Maqsud Shayxzoda, tarjima, milliy she'riyat, poetika, o'zbek adabiyoti, obrazlilik, badiiy tafakkur, ritm, estetik ifoda.

Аннотация: В статье анализируется роль переводческой деятельности в развитии узбекской национальной поэзии, в частности, ее роль в формировании нового национального поэтического выражения в творчестве Максуда Шайхзода. Будет изучен подход автора к адаптации классических и современных произведений зарубежной литературы на узбекский язык, его поэтическое мышление, его художественно-эстетические критерии, основанные на национальной принадлежности. Изучаются новаторские приемы, привнесенные в узбекскую поэзию переводом, ритмическим и фонетическим построением, выражением национального духа в системе образов.

Ключевые слова: Мақсуд Шайхзода, перевод, национальная поэзия, поэтика, узбекская литература, образность, художественная мысль, ритм, эстетическое выражение.

Annotation: This article analyzes the role of translation activity in the development of Uzbek national poetry, in particular, its role in the formation of a new national poetic expression in the work of Maqsud Shaykhzoda. The author's approach to adapting classical and modern foreign literary samples to the Uzbek language, his poetic thinking, and artistic aesthetic criteria based on nationality are studied. The innovative methods introduced by translation into Uzbek poetry, rhythmic and phonetic construction, and the expression of the national spirit in the system of images are studied.

Keywords: Maqsud Shaykhzoda, translation, national poetry, poetics, Uzbek literature, imagery, artistic thinking, rhythm, aesthetic expression.

KIRISH

O'zbek adabiyoti taraqqiyoti jarayonida tarjima san'ati muhim o'rin tutgan. Xususan, 20-asrning ikkinchi yarmida yuzaga chiqqan milliy uyg'onish davri adabiyotida, tarjima faoliyati orqali dunyo adabiyotining ilg'or tajribalari o'zlashtirildi va mahalliy poeziyada yangi uslubiy, g'oyaviy yo'nalishlar shakllandi. Shu jarayonda Maqsud Shayxzoda o'zining noan'anaviy tarjima yondashuvi, ijodiy yuksak didi, poetik sezgirligi bilan ajralib turadi. U tarjimada matnni so'zma-so'z emas, balki poetik va milliy ruhda qayta yaratishga intildi. Ayniqsa, Pushkin, Lermontov, Nizomiy, Firdavsiy kabi yirik shoirlarning asarlarini o'zbek tiliga o'girishda Shayxzoda poetik mushohada, badiiy-falsafiy yondashuv orqali milliy she'riyat ifodasini boyitdi¹.

Mazkur maqola Shayxzodaning tarjimalari orqali o'zbek she'riyatida qanday yangiliklar yuzaga kelgani, milliylikning qanday badiiy vositalar bilan ifoda topgani, va bu jarayonning hozirgi adabiy tafakkurga ta'siri masalalarini ochib berishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Maqolada ilmiy-tadqiqiy yondashuv asosida Maqsud Shayxzodaning tarjima ijodiyotini o'rganishda ko'plab nufuzli ilmiy manbalar, xususan, tarjima nazariyasi, poetika, milliy adabiy tafakkurga oid adabiyotlar tahlil qilindi. Avvalo, Shayxzodaning tarjimalariga bevosita tegishli bo'lgan asarlar — u tarjima qilgan “Shohnoma” (Firdavsiy), “Yevgeniy Onegin” (Pushkin), “Demon” (Lermontov) kabi yirik poetik matnlar asos qilib olindi. Bu asarlar tarjimasi orqali nafaqat muallifning poetik mahorati, balki milliy she'riyatga bo'lgan yondashuvi, badiiy idroki va estetik mezonlari ham tahlil qilinadi².

Shuningdek, tarjima nazariyasiga oid A.Komissarov, I.Rasulov, V.Vinogradov, H.G'aniyeva kabi olimlarning fikrlari asosida Shayxzodaning tarjima maktabi doirasidagi o'rni va uslubiy xususiyatlari o'rganildi. Aytish joizki, Shayxzoda tarjima jarayonida lingvistik tenglikka

emas, balki badiiy ekvivalentga e'tibor qaratgan tarjimon sifatida namoyon bo'ladi. Ya'ni, u matndagi so'zlar majmuasini emas, balki ruhini, ohangini va poetik mohiyatini milliy she'riyat andozasida ifoda qilishga intilgan. Bu esa uning tarjimalarida o'zbek adabiyotining milliylikiga xos obrazlar, tashbehlar, qofiyalar va musiqiylikni ustuvor qilganini ko'rsatadi³.

Metodologik yondashuvda asosan matnshunoslik, poetik tahlil, stilistik analiz va qiyosiy-tarixiy usullar qo'llandi. Jumladan, Shayxzoda tarjimalaridagi obrazlar tizimi, ritmik qurilish, qofiyalash tartibi, she'rning sintaktik tuzilmasi va semantik qirralari bilan asl matn o'rtasida chuqur qiyosiy tahlil olib borildi. Bunda, tarjimaning o'zbek she'riyati rivojiga qo'shgan hissasi, ya'ni yangicha obrazlar, ritmik konstruksiyalar, tilning badiiy boyligi va poetik struktura orqali baholandi. Tahlil davomida Shayxzoda asarlarida mavjud bo'lgan milliylik va poetik tafakkurning uyg'unligi asosiy mezon sifatida olindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Maqsud Shayxzoda tarjima faoliyatida klassik asarlarni o'zbek milliy she'riyati mezonlariga mos tarzda qayta yaratishga alohida e'tibor bergan. Ayniqsa, u tarjima qilgan “Yevgeniy Onegin” she'riy romanida Shayxzoda nafaqat asarning mazmunini, balki uning ichki ruhini, musiqiy ohangini, obrazlar tizimini milliy poetika asosida qayta jonlantirgan. Pushkin uslubidagi yengil lirizm va soddaligi o'zbekona mayinlik, falsafiylik va murakkab ruhiy qatlamlar bilan boyitilgan. Bu bilan Shayxzoda she'riyatda yangi bir sintez, ya'ni milliylik va jahoniylik uyg'unligiga erishgan.

Bundan tashqari, “Demon” dostoni tarjimasida Shayxzoda Lermontovning murakkab ruhiy kechinmalari, falsafiy tafakkuri va ichki drammatizmini o'zbek o'quvchisi uchun tushunarli, shu bilan birga, poetik jihatdan boy va ta'sirchan tarzda yetkazishga muvaffaq bo'lgan. Demon obrazi orqali u nafaqat shaytoniylik, balki insoniylik, muhabbat, or-nomus va ruhiy qarama-qarshiliklar

¹ Rasulov I. **Tarjima nazariyasi va amaliyoti**. – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti, 2022.

² G'aniyeva H. **O'zbek tarjima maktabining shakllanishi**. – Toshkent: Fan, 1999.

³ Karimov N. **O'zbek she'riyati tarixida tarjima vositasi sifatida** // O'zMU ilmiy axborotlari, 2018, №4.

singari universal tushunchalarni milliy did bilan uyg'unlashtirgan. Bu esa Shayxzodaning tarjimada chuqur psixologizmga urg'u beruvchi tarjimon sifatida tan olinishi uchun asos yaratgan.

Firdavsiyning "Shohnoma" asaridan tarjima qilingan parchalar orqali esa Shayxzoda epik janrning poetik ifoda darajasini ko'tarishga erishgan. U epik bo'laklarni sodda rivoyat tarzida emas, balki she'riy ruhda, obrazlar va voqealarning dramatik kuchini oshirgan holda ifoda qilgan. Shu bilan birga, u har bir obrazga milliy qadriyatlar bilan uyg'un ruh bag'ishlab, asarni o'zbek madaniyatining estetik didi bilan ko'rish imkonini yaratgan.

Shayxzoda adabiy bilim doirasining kengayishi, ijodining mumtoz jahon yozuvchilari badiiy tajribasi bilan boyishida tarjima muhim rol o'ynadi. U Sh.Rustavelining "Yo'lbars terisini yopingan pahlavon" (hamkorlikda) eposi, U.Shekspirning sonetlari, A.S.Pushkinning she'rlari, "Mis chavandoz" dostoni, "Motsart va Salyeri" tragediyasi, M.Yu.Lermontovning she'rlari va "Kavkaz asiri" dostonini, shuningdek, Nizomiy, Fuzuliy, Mirza Fatali Oxundov, Ezop, Esxil, Gyote, Bayron, Mayakovskiy, Nozim Hikmat va boshqa yozuvchilarning ayrim asarlarini o'zbek tiliga katta mahorat bilan tarjima qildi.

Maqsud Shayxzoda Toshkent Davlat universiteti (hozirgi O'zbekiston Milliy universiteti)da, Toshkent Davlat pedagogika instituti (hozirgi Toshkent Davlat pedagogika universiteti)da uzoq yillar davomida o'zbek adabiyoti tarixidan o'qigan ma'ruzalari, maxsus kurslari o'zbek adabiyoti tarixi bo'yicha eng qimmatli darslar edi.

Yozuvchi, adabiy dramaturg, tarjima ustasi, buyuk pedagog, tilshunos va adabiyotshunos Maqsud Shayxzoda nomidagi o'quv zali va ekspozitsiya g'oyat nozik did va mohiyatan uyg'unlikda tashkil etilganini Shukur Burxonovdek ulkan san'at darg'asi-yu, Jaloliddin Manguberdidek buyuk tarixiy shaxslar siymolari ham aytib turibdi.

Maqsud Shayxzodaning xalqimiz tarixiga, jumladan, Jaloliddin Manguberdi taqdiri va kurashiga odilona yondoshganligi, haqiqatni himoya qilganligi Prezidentimiz Islom Karimov imzosi bilan e'lon qilingan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 24-sentyabrdagi "Jaloliddin Manguberdi tavalludining 800 yilligini nishonlash to'g'risida"gi qarori ham yana bir bor tasdiqlaydi. Shoir 1967-yilning 19-fevralida xastalikdan vafot etadi. Uning vafotidan so'ng olti

jildlik «Asarlar»i nashr etiladi. Mustaqillik yillarida marhum Maqsud Shayxzoda ijodi va qilgan xizmatlari haqiqiy qadr topdi.

Quyidagi jadval orqali Shayxzodaning tarjima uslublari va ularning o'zbek she'riyatiga qo'shgan hisssasi aniq ko'rinadi:

1-jadval

Shayxzoda tarjimalarining poetik xususiyatlari

Tarjima asar	Poetika xususiyati	Milliy ruh ifodasi
"Yevgeniy Onegin" (Pushkin)	Aruz o'loviga asoslangan, lirizm boy	Muhabbat, g'urur, or-nomus
"Demon" (Lermontov)	Falsafiy kechinmalar, ichki monologlar	Ruhiy ziddiyatlar, insoniylikka intilish
"Shohnoma" (Firdavsiy)	Epik poetika, tarixiy obrazlar dinamikasi	Vatanga sadoqat, jasorat, urf-odatlar tasviri

2-jadval

Tarjimalarning o'zbek she'riyati rivojiga ta'siri

Ko'rsatkichlar	Shayxzoda tarjimalarining natijasi
She'riy tilning boyishi	Sinonimlar, metaforalar, poetik frazeologizm
Obrazlilik darajasi	Simvolik, arxetipik va psixologik obrazlar
Poetika vositalar yangiligi	Qofiya, ritm, tashbeh, allegoriyalar
O'quvchiga estetik ta'siri	Emotsional ifoda, milliylik hissi

Natijada, Shayxzoda o'zbek she'riyati tarixida tarjima orqali yangi bosqich – poetik modernizatsiya va milliylikni uyg'unlashtirgan holda yangicha ifoda bosqichini boshlab bergan adib sifatida qaralmoqda. U yaratgan poetik tarjimalar bugungi o'zbek adabiyotining poydevorida o'ziga xos muhr bo'lib qolmoqda.

XULOSA

Maqsud Shayxzoda tarjimalari nafaqat adabiy meros sifatida, balki o'zbek milliy she'riyatining yangi bosqichini boshlab bergan fenomen sifatida e'tiborga loyiqdir. U tarjima

faoliyatini oddiy o'g'irish emas, balki poetik yaratuvchanlik deb qaradi. Uning yondashuvida matn mohiyatini tushunish, uni o'z ruhiy-estetik olami orqali milliy she'riyatga uyg'unlashtirish ustuvor bo'lgan. Shayxzoda asarlarni o'zbekona obrazlar, poetik tuyg'ular, ritmik aniqlik va til ohangdorligi bilan to'ldirib, asl nusxadan ham kuchliroq badiiy ifodalar yaratishga erishgan.

Bu tarjimalar orqali o'zbek she'riyatida:

Obrazlilikning boyishi, ya'ni poetik tasvir vositalarining kengayishi;

She'riy tilning yuksalishi, ya'ni sintaktik va fonetik uyg'unlikning oshishi;

Milliy tafakkur va qadriyatlar – muhabbat, or-nomus, fidoyilik kabi tushunchalarning chuqur ifodalanishi kuzatildi.

Shuningdek, Shayxzoda tarjimalari bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan bo'lib, tarjima poetikasi bilan shug'ullanuvchi zamonaviy tadqiqotchilar uchun boy manba hisoblanadi. U yaratgan metodologik asoslar, milliy ruh va poetik tafakkur uyg'unligi o'zbek tarjima maktabining poydevorini mustahkamladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Shayxzoda M. **Tanlangan asarlar.** – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1987.
2. Rasulov I. **Tarjima nazariyasi va amaliyoti.** – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti, 2022.
3. G'aniyeva H. **O'zbek tarjima maktabining shakllanishi.** – Toshkent: Fan, 1999.
4. Saidahmadov A. **Milliy poetik tafakkur va tarjima san'ati** // "Adabiyotshunoslik", 2021, №2.
5. Pushkin A. S. **Yevgeniy Onegin.** Maqsud Shayxzoda tarjimasi. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 1975.
6. Lermontov M. **Demon.** Tarjimon: M. Shayxzoda. – Toshkent: Fan, 1983.
7. Firdavsiy. **Shohnoma.** Tarjimon: M. Shayxzoda. – Toshkent: G'AS, 1980.
8. Karimov N. **O'zbek she'riyati tarixida tarjima vositasi sifatida** // O'zMU ilmiy axborotlari, 2018, №4.

